

ИЗВЪНБРАЧНИТЕ ДЕЦА КАТО РИСКОВА ГРУПА – СЪСТОЯНИЕ, ТЕНДЕНЦИИ, ПРОБЛЕМИ

Иванка Стоянова-Тодорова^{1*}, Пламен Колев¹, Валерия Стоянова²

¹Технически университет – Габрово, ул. Хаджи Димитър 4, Габрово, България,
²МБАЛ „Д-р Тота Венкова“ Габрово, ул. Доктор Илиев-Детския 1, Габрово, България
Кореспондиращ автор: vantod61@abv.bg

ILLEGITIMATE CHILDREN AS A RISK GROUP – STATUS, TRENDS, PROBLEMS

Ivanka Stoyanova-Todorova^{1*}, Plamen Kolev¹, Valeria Stoyanova²

¹Technical University of Gabrovo, 4 Hadzi Dimitar str., Gabrovo, Bulgaria
²"Dr. Tota Venkova" Hospital, Gabrovo, 1 Doktor Iliev-Detskiya, Bulgaria
Corresponding author: vantod61@abv.bg

Abstract

In this report, we raise the problem of the birth of illegitimate children and children born under conditions of legal marriage. We present data and outline trends that are clearly in the direction of non-marriage as a state. We consider children born out of wedlock as a risk group and highlight protection measures and integrated support within the Community. In support of the outlined trend, we analyze data on newborn children in the "Dr. Tota Venkova" Hospital, Gabrovo in the period July 2021 – August 2025.

Keywords: newborn children, children of marriage, illegitimate, children at risk, social work

ВЪВЕДЕНИЕ

Основният закон, който урежда отношенията, основани на брак, родство и осиновяване, както и настойничество и попечителство е Семейният кодекс. През годините кодексът е променян няколко пъти, като сега действащият е приет през 2009 г. и като сравнително осъвременен закон, чрез него е направен опит да бъдат обхванати по възможност голяма част от обществените отношения. Това се наложи съвсем естествено, тъй като както всички останали общества в Европа, а и извън нея, и в нашето настъпиха сериозни промени, които до голяма степен разчупиха стереотипите и консервативното мислене.

През последните години се наблюдава тенденция все повече хора да съжителстват, без да сключват граждански брак. Създават поколение и отглеждат децата си съвместно, което от своя страна оформи института на фактическото съпружеско съжителство. В този смисъл, Семейният кодекс, уреждащ семейните отношения, изцяло се води от принципа на особена закрила на децата и пълно равенство на родените в брак, извън брака и на осиновените деца. Тоест, независимо дали децата са родени от брачни партньори, от лица, съжителстващи без брак, или са осиновени, законът ги поставя наравно. Този принцип е от съществено значение, както с оглед защита пра-

вата и интересите на децата, така и с оглед техния произход [1].

ИЗЛОЖЕНИЕ

Извънбрачни са децата, родени извън брак, като тяхното произхождение се установява чрез факта на раждането спрямо майката и чрез припознаване или съдебно решение спрямо бащата. Извънбрачни са:

- деца, родени от неомъжени майки;
- деца, родени от разведени майки или вдовици след определен срок от прекратяване на брака;
- деца, чието извънбрачно произхождение от омъжена жена е установено по съдебен ред.

Установяването на произхода **спрямо майката** се установява автоматично с факта на раждането. **Спрямо бащата** това става чрез:

- **припознаване** - бащата може да признае детето в акта за раждане, с нотариално заверен документ или чрез завещание;
- **съдебно решение** - ако бащата не припознае детето, бащинството може да се установи със съдебно решение.

Исторически аспекти

Ново изследване изчисли какъв е процентът на извънбрачни деца, които са се родили в Западна Европа през последните 500 години. Оказва се, че те съвсем не са толкова много, колкото предполагаша досега историците. Научният труд съчетава генетични и исторически данни, за да изчисли колко често са се раждали деца извън основните бракове на родителите през последните 500 години. Проучването обхваща основно териториите на Белгия, Холандия и Люксембург и установява, че броят на децата, родени извън законния брак, варира според гъстотата и социалната класа на населението[2].

Според един от авторите на изследването - Маартен Лармузо, еволюционен биолог от Льовенския католически

университет, досега не са провеждани никакви изчисления в тази област. „От слухове, шеги и истории знаем, че такъв проблем съществува, но за сериозната наука досега въпросът е табу“, казва той. Развитието и все по-широкият достъп на ДНК-тестовете обаче хвърля светлина върху този проблем. За да установят какво се е случвало в миналото, изследователите съчетават ДНК данни с исторически записи и така добиват представа колко често се е случвало извънбрачно раждане и в каква социална група.

Изводът е, че броят на родените извън семейството деца е около 1 процент. Това е много по-малко, от предположенията на историците, които досега предполагаша, че извънбрачните деца са били около 10 процента.

Учените изчисляват, че в средните и високите социални прослойки, състоящи се от занаятчии и търговци, извънбрачните деца са били около 1 процент, но за ниските класи, което означава основно работници и тъкачи, процентът е много по-висок: 4,1.

В селските райони процентът е много по-нисък - 0,6, отколкото общо в градска среда, където е 2,3. Различните проценти се дължат на различни социални фактори. Например градските райони предлагат много повече анонимност и по-лесно може да се прикрие дете, което се е родило извън брака [2].

Правата на децата

По отношения на родените от брак или от фактическо съжителство деца, родителите имат еднакви права и задължения. Това означава, че при евентуален развод или настъпила фактическа раздяла между небрачни партньори, всеки един от тях продължава да има качеството „родител“ и неговите права и задължения по отношение на децата са налице. В случай на раздяла, или когато родителите не живеят заедно, те могат да постигнат съгласие относно местоживенето на децата, упражняването на роди-

телските права, личните отношения на всеки един от родителите с детето и неговата издръжка [3]. Ако родителите са в спор и не могат да постигнат споразумение по тези въпроси, всеки един от тях, независимо дали са в брак или не, може да отправи въпроса за решаване до съответния районен съд по местоживене на детето, като в този случай съдът служебно следи за неговия интерес и се произнася по всички въпроси, по които е сезиран.

Основните пречки пред контакта на неотглеждания родител с детето са:

- липса на споделено родителство;
- липса на адекватно законодателство при домашно насилие;
- непропорционално и дискриминационно правополагане;
- родителско отчуждаване;
- туширане на конфликтите от социалните служби.

Международни тенденции

По данни на Евростат, през 2018 год. България е сред страните с най-висок процент извънбрачни деца в ЕС – 58,5%, а през 2023 год. те вече са 62% [4].

През 2018 г. в осем държави-членки на ЕС повечето от новородените деца са родени извънбрачно – Франция – близо 60%, България – близо 59%, Словения – 58%, Португалия – 56%, Швеция – 55%, Дания и Естония – по 54% и Нидерландия – 52%. Това според Евростат сигнализира за нова тенденция в статута на семействата в сравнение с по-традиционния модел, при който новородените са в брачни общности. Процентът на новородените извънбрачно деца в ЕС през 2018 г. е 42, което е увеличение със 17% в сравнение с 2000 г. На Балканите страната ни е следвана от Косово с 38,7%, Сърбия – 26,8% и Хърватия с 20,7%. След тях се нареждат Северна Македония с 12,1% и Гърция с 11,1%.

Броят на извънбрачните деца нараства в почти всички страни-членки на ЕС през 2018 г. в сравнение с 2000 г. Изключение правят Естония, Латвия и Швеция, къде-

то процентът остава относително стабилен. Най-висок е ръстът на извънбрачните деца в Португалия и Испания, където между 2000 и 2018 г. има промяна с 33,7% в Португалия и 29,6% в Испания [5].

Сравнителен анализ на статистическа информация за новородените брачни и извънбрачни деца за страната и градовете в област Габрово в периода 2010 – 2024 година

Информация за броя и относителния дял на новородените деца в страната и градовете на област Габрово е представена на **Таблица 1** за живородените и **Таблица 2** – за мъртвородените [6]. Тенденциите, които се очертават за 15-годишен период са категорични – непрекъснато намалява числеността и относителният дял на децата, родени в традиционни нуклеарни семейства при юридически сключен брак за сметка на новородените извънбрачни деца. Това съотношение се запазва на фона на непрекъснато намаляващата раждаемост. Общият брой живородени деца за страната намалява с 29,2%, а за градовете на област Габрово този спад е още по-драстичен: за 15 години броят на живородените деца намалява с 47,2%. Относителният дял на извънбрачните деца, родени у нас, за 15-годишен период се увеличил от 54,1% на 61,9% със (7,8%), докато брачно родените са намалели от 45,9% на 38,1%. Още по-фрапиращи са промените за градовете на област Габрово. Делът на извънбрачните се увеличава с 13,6% и с толкова намаляват брачно родените т.е. близо два пъти повече, отколкото за страната (**Фиг. 1 и Фиг. 2**).

На фона на общото намаляване на новородените в периода 2010 – 2024г., намалява и броят на мъртвородените деца (**Таблица 2**). Прави впечатление, че през всичките години около $\frac{3}{4}$ от мъртвородените деца в страната са извънбрачни. Не по-различна е ситуацията и за Габрово, като през последните две години от периода всички мъртвородени са извънбрачни (**Фиг. 3 и Фиг.4**). Това поставя

проблема за репродуктивното здраве и
сексуалната култура на майките, които

раждат тези деца, преимуществено не-
пълнолетни, дори малолетни девойки.

Таблица 1. Брой живородени деца – брачни и извънбрачни за страната и област Габрово
/градове/ в периода 2010 - 2024 година

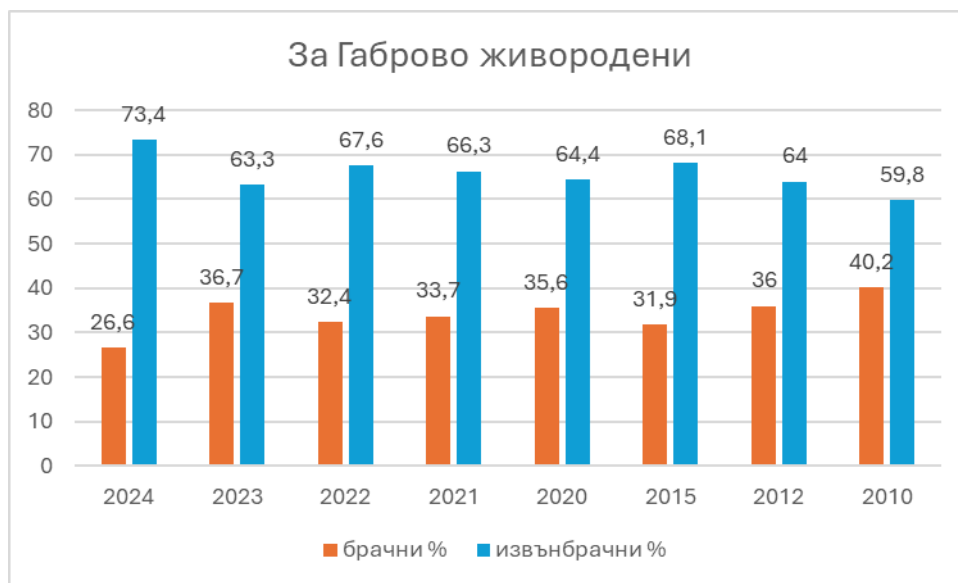
Година	За страната					За Габрово				
	Общо	брачни		извънбрачни		общо	брачни		извънбрачни	
		брой	%	брой	%		брой	%	брой	%
2024	53428	20352	38,1	33076	61,9	455	121	26,6	334	73,4
2023	57197	23048	40,3	34149	59,7	540	198	36,7	342	63,3
2022	56596	22704	40,1	33892	59,9	528	171	32,4	357	67,6
2021	58678	23545	40,1	35133	59,9	478	161	33,7	317	66,3
2020	59086	23850	40,4	35236	59,6	489	174	35,6	315	64,4
2015	65950	27301	41,4	38649	58,6	668	213	31,9	455	68,1
2012	69121	29426	42,6	39695	57,4	726	261	36,0	465	64,0
2010	75513	34663	45,9	40850	54,1	861	346	40,2	515	59,8

Таблица 2. Брой мъртвородени деца – брачни и извънбрачни за страната и област Габрово
/градове/ в периода 2010 - 2024 година

Година	За страната					За Габрово				
	Общо	брачни		извънбрачни		общо	брачни		извънбрачни	
		брой	%	брой	%		брой	%	брой	%
2024	299	77	25,8	222	74,2	3	0	0	3	100
2023	281	73	26,0	208	74,0	1	0	0	1	100
2022	321	72	22,4	249	77,6	5	2	40,0	3	60,0
2021	391	78	19,9	313	80,1	6	1	16,7	5	83,3
2020	354	104	29,4	250	70,6	3	2	66,7	1	33,3
2015	420	122	29,0	298	71,0	0	0	0	0	0
2012	557	165	29,6	392	70,4	10	3	30,0	7	70,0
2010	592	184	31,1	408	68,9	9	2	22,2	7	77,8

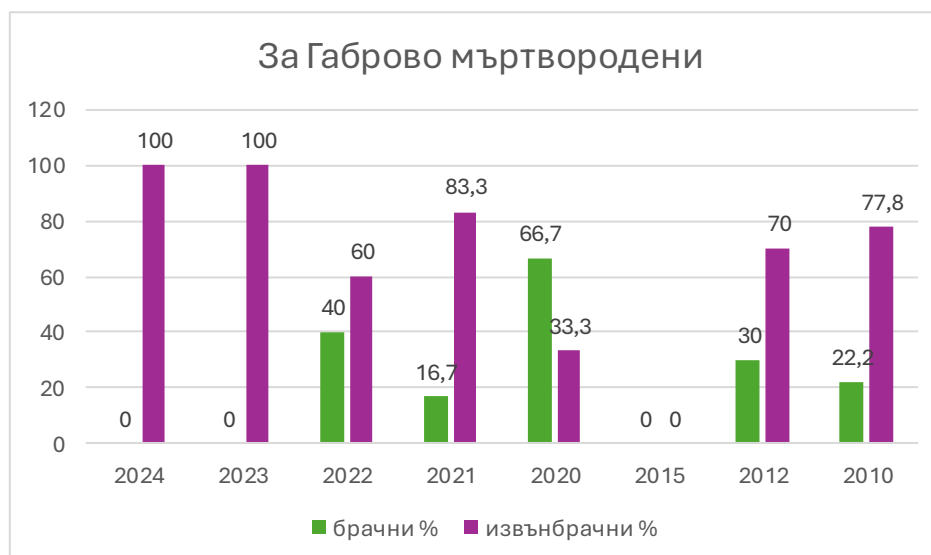
Фиг 1. Относителен дял на живородените деца – брачни и извънбрачни за страната
в периода 2010 – 2024 година

Фиг 2. Относителен дял на живородените деца – брачни и извънбрачни за област Габрово /градове/ в периода 2010 - 2024 година

Фиг 3. Относителен дял на мъртвородените деца – брачни и извънбрачни за страната в периода 2010 – 2024 година

Фиг 4. Относителен дял на мъртвородените деца – брачни и извънбрачни за област Габрово /градове/ в периода 2010 – 2024 година

Сравнителен анализ на статистическа информация за новородените брачни и извънбрачни деца в МБАЛ „Д-р Тота Венкова“ в град Габрово в периода м. юли 2021 – м. август 2025 година

Настоящото проучване е направено на базата на данни, получени от отделението по „Акушерство и гинекология“ към МБАЛ „Д-р Тота Венкова“ в гр. Габрово [7]. На **Таблица 3** е представен абсолютният брой и относителният дял на брачно родените и извънбрачни деца в периода м. юли 2021 – м. август 2025 година. Извънбрачните деца са разделени на три категории: припознати, за които се предполага, че ще бъдат отглеждани от двама родители в семейна среда; извънбрачни деца, родени от майки, които сами ще отглеждат детето си и третата група са новородени, които майката оставя на грижите на държавата и социалната система за закрила [8].

От **Таблица 3** и **Фиг. 5** се вижда, че през посочения период делът на брачно родените деца остава стабилно нисък – около $\frac{1}{4}$ от всички новородени, средно за периода 27,6%. От извънбрачните най-много са припознатите – 64,6%, следвани от децата, отглеждани от самотни

майки – 6,3% и изоставените деца – 1,5%.

От Фондация „Споделено родителство“ посочват, че към 2023 година 531 000 деца живеят в риск: риск, породен от отчуждаване, семейни скандали или заплаха за тяхното здраве [4]. Данни на НСИ към 2023 година сочат, че 62% от децата, раждащи се у нас, пък са извънбрачни [6]. Въпреки всичките финансови, чисто организационни и социални трудности все повече жени се нагърбват с трудното решение за самотно родителство. Самотното родителство дава един съвсем нов социален статус, което често прави самотния родител невидим за обществото. Самотната майка сама трябва да взема решения, свързани с благополучието на децата. Често се насажда и съмнението за качеството на родителската роля. Превръщайки се във фокус на старанието на майката, детето се щади прекалено или от него се изисква твърде много. Тези деца стават лесновъзбудими и са трудни за социализация. Не винаги обаче самотното майчинство е личен избор.

Въпреки широкото използване на контрацептиви делът на ражданията при непълнолетни, дори малолетни непре-

късното расте. Това се проявява по често в по-ниско образованите социални групи с последващите от това проблеми на самотното майчинство. Бремеността при непълнолетните жени поставя комплекс от социални образователни и трудови проблеми пред обществото, които са трудни за овладяване. Бремеността е свързана с потенциални рискове за майката и плода, което налага професионални здравни грижи.

Значим социален проблем се явява групата на изоставените деца. Броят на тези деца, посочени в настоящото проучване е 16, което се явява 1,5% от общия брой новородени в МБАЛ „Д-р Тота Венкова“ в гр. Габрово. Изоставените

деца най-често са нежелани деца, родени от много млади майки, които нямат възможност да се грижат за тях. Резултатите от направеното проучване доказват това: 2/3 от изоставените деца са родени от непълнолетни майки, дори от малолетни на 15-годишна възраст.

По данни на УНИЦЕФ всяка година над 2000 деца в България са изоставени от родителите си [9]. Близо половината от децата се изоставят още в родилния дом. На първо място в негативната статистика за най-много изоставени деца сред областите са Пловдив, Стара Загора и София-град. Данните показват още, че 40% от изоставените деца у нас страдат от различни видове увреждания.

Таблица 3. Брой новородени деца – брачни и извънбрачни в МБАЛ „Д-р Тота Венкова - Габрово в периода м. юли 2021 – м. август 2025 година

година	брачни		извънбрачни					
	брой	%	припознато		взема го		оставя го	
			брой	%	брой	%	брой	%
2021	32	26,0	80	65,0	9	7,4	2	1,6
2022	82	31,5	158	60,8	15	5,8	5	1,9
2023	73	31,2	146	62,4	13	5,6	2	0,8
2024	56	22,5	171	68,7	18	7,2	4	1,6
2025	43	25,3	114	67,0	10	5,9	3	1,8
Общо	286	27,6	669	64,6	65	6,3	16	1,5

Фиг 5. Относителен дял на новородените деца – брачни и извънбрачни в МБАЛ „Д-р Тота Венкова - Габрово в периода м. юли 2021 – м. август 2025 година

Извънбрачните деца като рискова група в социален аспект

Редица изследователи посочват извънбрачните деца като рискова група. Това често пъти това е и исторически обосновано. В контекста на социалната работа и по смисъла на националното законодателство те се дефинират като деца, лишени от родителски грижи. Социалната работа в тази връзка се изразява в приложимостта на съответната мярка за закрила в контекста на интегрирания подход и персонализиране на грижата, спрямо конкретния случай на дете в риск. Интегрираната подкрепа е многостранен и чувствителен процес и включва комплексни мерки за закрила на детето. Процесът изисква дългосрочна и последователна грижа в семейна и в извън семейна среда, но в рамките на общността без да се допуска институционализиране на грижата. Социалният аспект в контекста на приложимостта на нормативната база включва следните основни интегрирани мерки:

- прилагане на конкретни мерки за закрила в съответствие със Закона за закрила на детето [10];
- поставяне на детето в центъра на социалната работа и приложимите мерки защита правата на детето,
- подкрепа на неговото личностно развитие;
- зачитане идентичността на детето;
- грижа в семейна или близка до семейната среда;
- създаване на сигурна и безопасна среда.
- осигуряване на условия за достъп до учебна заетост;
- здравна грижа;
- прилагане на превантивни мерки в контекста на отпадане от училище и социалното изключване.

Не приемането на децата, негативните нагласи и предразсъдъците спрямо извънбрачните деца, може да бъде особено болезнено и неефективно за изграждането им като зрели личности. Но още по-явен катализатор за формирането на

противоправно, асоциално поведение са различните психически недостатъци на деца, с иначе напълно нормално физическо състояние[11].

Често те възпрепятстват приспособяването на индивида към семейната и училищната среда. Към тях спадат аутизмът, ригидността, честите състояния на фрустрация, различните видове фобии.

Известно е, обаче че човек се ражда и развива в семейната среда. Едва по-късно влиза в контакт с училището и различни по същността си формални и неформални групи. Въпреки съществуващите спорове, относно този проблем, несъмнено в семейството детето не само изгражда определена ценностна система и стил на поведение, но то ги моделира в много голяма степен чрез идентифициране с родителите и възприемането на техните ориентации и възгледи, създавайки им уникалност и принадлежност.

Едно от най-силно травмиращите за детето обстоятелства е липсата на обич и внимание от страна на родителите, особено в периода на физическо и психическо съзряване. Такива деца трудно се социализират и често имат проблеми с междуличностните контакти, а ако върху тях е упражнено насилие, то тогава можем да говорим че тези деца са в риск.

Също така - пряко влияние върху нестабилността на детската психика има разпадането на брака, особено ако детето се превръща в пряк свидетел на скандалното и аморално поведение на родителите един спрямо друг, които постепенно губят авторитета си и престават да бъдат своеобразен коректив на неговото поведение [11]. Така създамата се ситуация и статут на непълно семейство оказва изключително неблагоприятно въздействие върху общото развитие на детето, което налага прилагане на комплексни мерки за закрила и адекватна социална работа.

Интегрираният подход изисква екипен механизъм и междуинституционално сътрудничество, което включва зачитане правата на детето в съответствие с принципите и мерките за закрила на децата в

риск. Необходимостта от подкрепа следва да съчетава координираност между органите на държавата и общините и тяхното взаимодействие при осъществяване на дейностите по закрила на детето [12]. Законът за закрила на детето подчертава ролята и участието на юридическите лица в тези дейности. По смисъла на закона, държавата следва да защитава и да гарантира основните права на детето във всички сфери на обществения живот. Това се отнася за всички групи деца съобразно възрастта, социалния статус, физическото, здравословно и психическо състояние. Интегрираните мерки и ролята на междуинституционалното сътрудничество съчетават в себе си устойчиви и последователни мерки, чиято цел е да осигурява на децата в риск подходяща икономическа, социална и културна среда, образование, свобода на възгледите и сигурност.

Прилагането на мерки за закрила и осъществяването на пряката социална работа съчетава конкретни подкрепящи дейности в методически аспект:

Оценка на ситуацията и на потребностите на детето, което включва проучване на причините за лишаване от родителска грижа. На този етап се изяснява физическото и емоционално състояние на детето.

Осигуряване на подходяща форма на грижа. Важен елемент на този етап е оценка на ресурсите и възможностите за интеграция в биологичното семейство, в приемна грижа, в семейство на близки и роднини, или в социална услуга от резидентен тип. Осигуряването на подходящи форми на грижа включва подкрепящи мерки за адаптация на детето, както и достъпа до съпътстващи социални, здравни и образователни услуги в рамките на общността.

Изготвяне и прилагане на план за подкрепа. Тук се залага времевата рамка и срока за осъществяване на интервенциите. Планът съчетава дейностите за подкрепа, в това число работа по изграждане на умения за самостоятелност

и социализация. Насърчаване на връзките с роднини, участие в индивидуални консултации за преодоляване на травми и емоционални затруднения.

Работа с биологичното семейство. Насоката на този етап е подпомагане на родителите за повишаване на родителския капацитет и работа за реинтеграция, ако това е в интерес на детето.

Прилагане на мерки за закрила и упражняване правата на детето. На този етап се гарантира съдействие при административни и съдебни процедури, право на образование, здраве, лична сигурност и мнение.

Ключов елемент е мониторингът и контролът върху условията, в които детето живее и се отглежда. Целта е подготовка за самостоятелен начин на живот и формиране на социални умения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В ранното детство се ражда доброто бъдеще за всяко дете. Първите хиляда дни в развитието на детето са най-важни и оказват дългосрочно въздействие върху неговото здраве, образование и поведение. В този уникален период, е от изключително значение в каква среда расте и се формира бъдещата личност. Във връзка с това УНИЦЕФ има разработена програма за патронажна грижа в помощ на бременни жени и родители на деца до 3-годишна възраст и техните семейства. Медицински сестри и акушерки преминали допълнителни обучения в областта на детското здраве и ранна интервенция, предоставят информация, насоки и подкрепа директно в дома на детето с цел подобряване на родителските грижи, ранно идентифициране на рисковете, като трудности в развитието, риск от изоставяне, negliжиране или насилие.

На национално ниво комплексния характер на прилаганите мерки за закрила на детето се осъществява въз основа на приета от Народното събрание по предложение на Министерския съвет Национална стратегия за детето [13], изградена

върху принципите на Закона за закрила на детето. В изпълнение на националната стратегия Министерският съвет приема Национална програма за закрила на детето [14], предложена от министъра на труда и социалната политика и председателя на Държавната агенция за закрила на детето. Формулираните в Стратегията десет приоритетни области на въздействие не са пряко съпоставими по своя характер и обхват [13]. Те са насочени към отделни сфери, както и към поцялостни публични политики, ангажиращи в различна степен държавните институции.

Принципът за най-добрите интереси на детето следва да се разглежда в групов и индивидуален план. В групов план всички политики, реформи, законодателни инициативи, свързани с децата пряко и непряко, както и тяхното финансово обезпечаване, следва да бъдат съобразени с ефекта, който биха имали върху живота и върху благосъстоянието на децата в България, както и върху конкретни групи деца в уязвимо положение. В индивидуален план всяко решение, което има пряк или непряк ефект върху живота или благосъстоянието на конкретно дете, независимо дали се постановява от административен или от съдебен орган или се взема от възрастен или помагаш специалист, който работи или полага грижа за конкретно дете в лично или професионално качество, следва да се основава на оценка на най-добрите интереси на детето.

Източник на финансиране: Университетски проект № НИП2025-7/25.02.2025г.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] <https://kengurumedia.bg/bg/bebe/brachno-ili-izvanbrachno-bebe/>
- [2] <https://mamamia.bg/pod-kilima/izchisliha-kolko-sa-izvanbrachnite-detsa-v-evropa.html>
- [3] Tsoneva, Zh.. (2025). Konceptiyta „roditelsko ochuzhdenie“ – rolyta na konsultiraneto v socialnata rabota. Akademichno spisanie "Upravlenie i inovacii ", Tom 21, (4). Univ. "Prof. D-r Asen Zlatarov", Burgas, str.67-72, ISSN 13126121
- [4] <https://www.bgonair.bg/a/2-bulgaria/373873-62-ot-detsata-razhdashtise-u-nas-sa-izvanbrachni>
- [5] <https://nmd.bg/evrostat-balgariya-sred-stranite-s-nay-mnogo-izvanbrachni-detsa-ves/>
- [6] <https://www.nsi.bg/>
- [7] Dnevници за registrirane na novorodenite v otdelenieto po „Akusherstvo i ginekologia“ na MBAL „D-r Tota Venkova“ v gr. Gabrovo
- [8] Tsoneva, Zh.. (2022). Konceptiyta za socialni inovacii v socialnata rabota s deca i semeistva. Akademichno spisanie "Upravlenie i inovacii ", Kn. 4, Tom 18, Univ. "Prof. D-r Asen Zlatarov", Burgas, стр. 53-59, ISSN 13126121,
- [9] <https://bghelsinki.org/unicef-blgariya-e-rekordor-po-izostaveni-deca/>
- [10] Закон за zakrila na deteto
- [11] Melilio R. (2018) Otkusnati deca ISSN 9789544748005
- [12] Kolev, Pl. Harakteristika na integriraniya podhod i obshtnostnata podkrepa v sotsialnata rabota. Akademichno spisanie "Upravlenie i obrazovanie", Tom 21 (4), Universitet "Prof. d-r Asen Zlatarov", Burgas, 2025, ISSN 13126121. s.14-17
- [13] Nacionalna strategia za zakrila na deteto (2019-2030)
- [14] Nacionalna programa za zakrila na deteto